

Bónis Ferenc

Előhang az Erkel-emlékéhez

Erkel sokoldalú, sok műfajú alkotóként mindvégig jelen volt a 19. században, a 20. században pedig alkotásaival és teremtő példájával. Kodály Zoltán, akihez alakját oly sok szál fűzte, joggal mondhatta róla 1960-ban, születésének százötvenedik évfordulóján, hogy Erkelt „nem kell exhumálni (...) máig él, mert maradt olyan műve, amely nélkül nem teljes az Opera műsora. Hunyadi 1844 óta, Bánkot 1861 óta játsszák állandóan. Ha nem volt jó tenorista, átírták a Bánk főszerepét baritonra, csak hogy játszani lehessen. Úgy is hatott, talán még jobban. Most felnövekedő új közönségünk érdeklődése még tovább, beláthatatlan időre meghosszabbíthatja e művek életét.”

Gyulán, e többnyelvű alföldi mezővárosban született, 1810. november 7-én, meghalt Budapesten, 1893. június 5-én. A család gyökerei a 16. századi Németalföldre követhetők; 1540 táján Pozsonyban és környékén telepedtek le. Kézműves, borász, tanító, muzsikus egyaránt akadt közöttük. A zeneszerző nagyapját, idősebb Erkel Józsefet, a pozsonyi palotával és gyulai kastéllyal rendelkező gazdag földbirtokos, gróf Wenckheim Ferenc hívta Gyulára. Idősebb Erkel a kastélyban lakott gondnokként, ahol a gróf engedélyével nyilvános zeneiskolát is működtetett. Fia, ifjabb Erkel József, Németgyula tanítója és Magyargyula belvárosi templomának karnagya, utóbb a Wenckheim uradalom számtartója lett. Tíz gyermeke közül Ferenc volt a másodszületett, s a legidősebb fiú. Középiskolai és zenei tanulmányait a pozsonyi bencéseknel, illetve Heinrich Klein ottani zeneszerzőnél végezte. Klein professzor személyes kapcsolatban áll Beethovenel; egyik művében, elbűjtatva, felidézte a francia forradalom indulóját, a *Marseillaise*-t is. Beethoven zenéjét és szabadságvágyát szinte a közvetlen forrásánál ismerte meg az ifjú Erkel. Aki Pozsony után, grófi zenemesterként Kolozsvárra került; s a klasszikus bécsi zeneművészet remekei után itt az 1820 táján kibontakozó magyar történelmi opera úttörő alkotásaival találkozott.

1835 tavaszától élt Pest-Budán, hányatott sorsú magyar színtársulatok karmestereként. 1836-ban a német nyelven játszó, korszerű technikai berendezéssel és korszerű repertórral rendelkező Városi Színház szerződtette másodkarnagyának. Amikor azonban 1837 augusztusában, nagy küzdelmek után, megnyílt a Pesti Magyar Színház, tagjai között már az első naptól kezdve ott volt Erkel Ferenc. Kezdetben, mint ügyelő, 1838 januárjától azonban mint a színház első karmestere. Ez utóbbi minőségében már közvetlen hatással lehetett a város zenei fejlődésére.

Első nagy tette a színház operaegyüttesének megerősítése és modernizálása volt. Növelte a zenekar és a kórus létszámát, műsorában lépést tartott a korabeli nemzetközi operaművészet fejlődésével. Donizetti, Bellini, Rossini több műve az ő betanításában és vezényletével érte meg az első magyar nyelvű előadását – de Beethoven *Fidelio*ja,

Weber *A bűvös vadásza* is. Ő maga 1840-ben jelentkezett először operaszerzőként, *Bátori Mária* című két felvonásos művével; e mű bemutatójának napjától hívják a teátrumot Nemzeti Színháznak. Már ezzel felhívta magára a közönség figyelmét, egy úton járva a történelmi múltja iránt művészetben és tudományban erőteljesen érdeklődő közvéleménnyel. Szünetteljes történet történelmi környezetben, virtuóz áriák és együttesek, az olasz mintát egyéni módon színező magyar zenei jelenetek: csírájában már itt fellelhető későbbi remekműveinek minden titka. Magyarország, a török hódoltság és pusztítás, a kuruc háború és a labanc megtorlás miatt, három évszázadra elmaradt a muzsika a nemzetközi fejlődésében. Erkel zseniális felfedezése volt, hogy kora közönségét nem a legfejlettebb európai technika mesterfogásai csábítják egy-egy történelmi operatéma megismerésére, épp ellenkezőleg: önnön történelmi érdeklődése hozhatja közel az opera műfajához. E felismerés jegyében születtek legtökéletesebb remekei: a *Hunyadi László* (1844) és a *Bánk bán* (1861). De ezen az úton haladt többi operájával is: (*Sarolta*, 1862; *Dózsa György*, 1867; *Brankovics György*, 1874; *Névtelen hősök*, 1880; *István király*, 1885). Stílusosan egyre távolabb jutott fiatalkori műveitől: tanult Verditől (a hazai Verdi-kultusz története elválaszthatatlan Erkel nevével), a színmagyar népies operát kedvelő Mosonyitól, az 1870 táján népszerűvé vált orientalizmustól (Saint-Saëns, Goldmark), kései műveiben Wagnertől is (bár itt nem hagyható figyelmen kívül négy muzsikusi-fiának, Gyulának, Eleknek, Lászlónak és Sándornak zeneszerzői asszisztenciája és stílusmódosító hatása sem).

Erkel, a zeneszerző, nemcsak az opera műfaját gazdagította. Kodály hívta fel rá a figyelmet, hogy „*már Erkel Ferenc elindult azon az úton, amelyen a zenét a nép felé, a népet a zene felé közelíteni lehet. Egész sor népszínmű zenéjét írta meg, népdalok felhasználásával.*” Majd hozzátette: „*Kár, hogy nem ment tovább. Talán túlságosan nagynak látta a távolságot a népdal és az opera között, hogyszem áthidalására döntő kísérletet tett volna.*” Ez az „áthidalás” a 20. század magyar zeneszerzőire maradt. Tény azonban, hogy Erkel népszínmű-zenéi sokban hozzájárultak Pest-Buda és Budapest magyarosodásához.

Kiváló, virtuóz képességű zongoraművész volt. Ő mutatta be Magyarországon Chopin *f-moll zongoraversenyét*, Beethoven *Esz-dúr koncertjét* (a zongora mellől vezényelve). Nyolcvanadik születésnapján Mozart *d-moll zongoraversenyének* tökéletes előadásával ejtette ámulatba a filharmonikusok közönségét. Oly kitűnő zongorista volt, hogy 1875-ben, a Zeneakadémia alapításakor, Liszt Ferenc mellett ő lehetett az intézet másik zongoratanára. 1853-ban ő alapította a Filharmóniai Társaságot, amelynek élén ötvennél több koncertet adott, polgárjogot szerezve a fővárosban a rendszeres zenekari koncert műfajának. Műsorrendjét a mindenkinél jobban tisztelt Beethoven műveire alapozta, de ő volt a kezdeményezője hazai kortársai – Liszt, Mosonyi, Volkmann – kultuszának is. Ő vezényelte 1865-ben Beethoven *IX. szimfóniájának* első magyarországi előadását. Zenén kívüli tett volt a hazai sakkélet fejlesztése. Elnöke volt a Pesti Sakk Körnek, játszmái iránt a nemzetközi szakajtó is érdeklődött.

A Hunyadi László és a legnépszerűbb népszínművek évében, 1844-ben komponálta a magyar *Himnusz* zenéjét. E műve pályázatra készült, és elnyerte annak első díját – néphimnusszá azonban, a szó igazi értelmében maga a nép tette. Az 1903-as törvénybe iktatás már csak a nép korábbi döntését erősítette meg. Ezt 1949-ben meg akarták változtatni, de ismét Kodály volt az, aki – ismerve a nép ragaszkodását jelképeikhez – biztosította a

mű életének folyamatosságát. Történelmi szimbólumként idézte a *Himnusz*t Liszt Ferenc, Dohnányi Ernő és Lajtha László egy-egy műve.

Erkel műveinek kritikai kiadása egy évszázaddal a zeneszerző halála után, az elmúlt években kezdődött. Kottáinak megjelenése minden bizonnyal új fejezetet nyit e kompozíciók recepció-történetében. Mert meglepetés, felfedeznivaló a harmadik évszázad muzsikusainak és zenebarátainak is maradt e páratlanul gazdag életműben.

